

gewijs uit naar de Vlaamse literatuur en de vroegmoderne periode, het mag duidelijk zijn dat deze bundel iets te bieden heeft aan iedereen die geïnteresseerd is in woord-beeld relaties. Een mooi boek om in te grasduinen en op onverwachte verbanden te stuiten.

Nelleke Moser

Constantijn Huygens: *De Zeestraat van 's-Gravenhage naar Scheveningen* / In hedendaagse spelling overgebracht, geanoteerd en van een inleiding voorzien door Ad Leerintveld. Den Haag: Valerius pers, 2004. Haagse deeltjes [nr. 3]. ISBN 90-808237-2-4 Prijs niet opgegeven

Niet iedereen weet dat *De Zee-straat* (eerste uitgave 1667) een van de mooiste gedichten van Huygens is. Het is niet het minst interessante ook, met zijn uitweidingen over het strandvermaak voor Scheveningen, destijds bepaald geen alledaags onderwerp. Huygens schreef het, terug in Den Haag na een jarenlang verblijf in Frankrijk, toen hij kon zien hoe zijn meer dan tien jaar oude plan voor een straatweg van Den Haag naar Scheveningen eindelijk was gerealiseerd. Ter gelegenheid van de viering van 100 jaar Scheveningen Haven verscheen deze aantrekkelijke uitgave van het gedicht, verzorgd door Ad Leerintveld. De beknopte inleiding vertelt het verhaal van Huygens' initiatieven als projectontwikkelaar en architect: tot op de steen nauwkeurig berekende hij wat er nodig was voor de aanleg, en ook de financiële dekking was bij hem in goede handen. Verder is er een overzicht van de inhoud en een karakteristiek van de toon van het gedicht, met zijn 'lessen' voor vrijers en vrijsters die (bij alle verwantschap) zo geheel anders van karakter zijn dan die van Huygens' grote tijdgenoot Jacob Cats. De tekst is gebaseerd op die in de *Korenbloemen* van 1672, spelling en interpunctie zijn gemoderniseerd en in de marges zijn beknopte woordverklaringen toegevoegd. Een tiental illustraties, reproducties van zeventiende- en achttiende-eeuwse tekeningen van de Scheveningsweg en omgeving, completeert het boekje.

Ton van Strien

'Tweelinge eener dragt.' Woord en beeld in de Nederlanden (1500-1750) / Karel Bostoën, Elmer Kolfin en Paul J. Smith (red.). Hilversum: Kolven, 2001. – 320 p. ISBN 90-6550-661-6 Prijs: € 29,90

Deze bundel is het resultaat van een interdisciplinair onderzoeksproject 'Woord en Beeld' aan de Leidse Universiteit en beoogt, aldus de redactionele inleiding, nieuwe inzichten te bieden in het 'diffuse' en 'veelal conflictueuze' grensgebied tussen literatuur en beeldende kunst in de vroegmoderne tijd. En in die opzet is men ook zeker geslaagd. Het boek bevat elf studies, alle van substantiële omvang en hoog niveau, en passend geïllustreerd, die inderdaad laten zien dat met het doodgeciteerde *ut pictura poesis* de problemen pas beginnen. Ik volsta hier met een kort inhoudsoverzicht. De eerste afdeling is vooral diachroon en thematisch. Paul Smith bespreekt verschillende verschijningsvormen van de fabel van het hert, dat altijd een glaasje met zijn meester mee mocht drinken, maar de drank resoluut afzwoer nadat het in een dronken bui zijn poot had gebroken. Het verhaal is onder meer te vinden in de emblembundels van De Dene en Vondel en biedt dan ook ruime mogelijkheden om wijzen van verbeelding te vergelijken. Karel Bostoën en Daniel Horst laten zien hoe de portretten van de franciscaan 'Broer Cornelis' (1521-1581), met zijn flagellantische praktijken een bekend mikpunt van antipapistische satire, voor een deel wel en voor een deel helemaal niet aansluiten op de bekende *Historie van B. Cornelis* (1569). Eric Jan Sluijter en Nicôle Spaans onderzoeken de verschillende manieren waarop woord en beeld samengaan in de voorstellingen van Cimon en Efigenia, het verhaal uit Boccaccio's *Decamerone* over de oliedomme Cimon, die door de aanblik van de naakte Efigenia in een volmaakte held werd getransformeerd. Uiteraard zal de moraal 'liefde maakt wijs' vaak ondergeschikt zijn geweest aan het plezier van de uitbeelding van een pikante situatie.

In de tweede afdeling staan boekillustraties centraal – wel allerminst een afgegraasd onderwerp. Hanneke de Bruin spreekt over de uitbeelding van donkere mensen in vroege Nederlandse drukken (tot ca. 1550). Veel voorbeelden bestaan er niet van, maar een interessante vaststelling is toch wel dat de afbeeldingen soms totaal de tekst niet 'illustreeren': uitdrukkelijk als zwart of donker beschreven mensen worden dan 'gewoon' als blanken afgebeeld. Veel nauwer verbonden waren woord en beeld in de zeventiende-eeuwse stadsbeschrijvingen, waarover een bijdrage gaat van Eddy Verbaan, toegespitst op Orler's beschrijving van Leiden (1614). Wel moeten we bij het lezen en kijken in dat soort boeken rekening houden met de conclusie dat het er altijd minder gaat om, in de woorden van Verbaan, het *aanzicht*, als wel om het *aanzien* van de stad. De volgende bijdrage, door Elmer Kolfin, gaat over een

boekje dat op het eerste gezicht een van die vele aantrekkelijk geïllustreerde werkjes is voor 'de jonge ieuget van alle de Nederlanden': de *Hollantsche-Liis met de Brabantsche Bely* (1629) van Gillis Jacobsz. Quintijn. Maar zelden zal die doelgroep in zo felle en plastische woorden tot de orde geroepen zijn als hier gebeurt: hun ongetemde vrolijkheid leidt tot losbandigheid en dat weer tot moord en doodslag. De afbeeldingen, deels ontworpen door Adriaen van de Venne, en even plastisch als de teksten, tonen een soms verrassende verwerking van de picturale traditie. Malgorzata Sarnowicz vergelijkt twee series (beide uit 1682) over 'de zeven zonden van het dienstmeisje': de ene allegoriserend en moraliserend, de ander meer actualiserend en satirisch (en wellicht ook een kritische, libertijnse reactie op de eerste). De Engelstalige bijdrage van Dawn Odell laat o.a. zien hoe de illustraties in Nieuwhofs verslag van zijn reis door China (1682) pasten in het beleid van de VOC om China niet voor te stellen als een exotisch sprookjesland, maar als een interessante, 'reële', handelspartner. Nelke Bartelings behandelt het genre van de titelprent, exemplarisch aan de hand van Frans van Mieris' *Histori der Nederlandsche Vorsten* (1732-1734). Ook laat ze zien dat niet iedere titelprent zo naadloos aansluit op de inhoud van het aangekondigde boek.

De laatste afdeling gaat over beelden *in* woorden, en over woorden in beelden. Ze bevat twee bijdragen: een van Boukje Thijs over 'beeldende' beschrijvingen van schilderijen en prenten in *Den Nederduytschen Helicon* (1610), en een van Juliette Roding over de 'briefwanden', geschilderd door Corn. Norbertus Gijsbrechts in het Deense koninklijk paleis (1668-1672). Het zijn wonderbaarlijke trompe-l'oeils die eruit zien als, zeg maar, het toenmalige equivalent van onze bakjes in- en uitgaande post. Ook Roding laat zien dat die beelden iets te zeggen hadden.

Ton van Strien

Da Costa tussen Bilderdijk en Suringar. Een uitgeversdocumentatie / Marinus van Hattum. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU en Münster: Nodus Publikationen, 2004. – 275 p. ISBN 90-72365-82-8 Prijs: €28,50

In de laatste twee jaren van zijn leven is de grote dichter Willem Bilderdijk zo verzwakt dat hij zich niet meer zelf met de publicaties van zijn werken kan of wil bezighouden. De financiële toestand van zijn gezin is weinig rooskleurig.

Als de jonge G.T.N. Suringar zich in 1829 als uitgever aanbiedt, gaat zoon Lodewijk Willem grif op het aanbod in. In eerste instantie wil Suringar een nalezing op de verzen van Bilderdijk uitgeven. Hiervoor blijkt echter onvoldoende kopij aanwezig. Samen met Isaac da Costa maakt Lodewijk Willem een manuscript van Bilderdijk over etymologie persklaar. Ook werkt hij aan een bundel nagelaten gedichten van zijn moeder.

In *Da Costa tussen Bilderdijk en Suringar* documenteert Marinus van Hattum de totstandkoming van de uitgave van deze en nog twee andere werken van Bilderdijk en een van zijn vrouw door de uitgever Suringar. Het betreft *Beginsels der woordvoorsching*, K.W. Bilderdijk-Schweikhardts *Nagelaten gedichten* en twee drukken van *De ondergang der Eerste Wareld*. Alleen *Beginsels der Woordvoorsching* verschijnt nog bij het leven van de dichter. Hij lijkt verrast door de uitgave. Aan Da Costa schrijft hij: 'Het hierbijgaande stukken van mij, heeft men, met of zonder mijne kennis (ik weet het niet) gedrukt.' (p. 40.)

Van Hattum geeft de briefwisselingen tussen Suringar, L.W. Bilderdijk en Da Costa weer, voor zover de brieven betrekking hebben op de uitgaven. Het boek bevat ook brieven van andere betrokkenen, zoals H.J. Koenen, die Suringar schrijft over het manuscript van *De ondergang der eerste wareld*. De brieven zijn voornamelijk interessant voor de geschiedenis van het Réveil. De bijlagen bevatten kostenberekeningen voor de vier uitgaven en gedeelten van recensies. Zij zijn daardoor van belang voor de boekwetenschap en de receptiegeschiedenis van Bilderdijk in de periode kort voor en na zijn dood.

Karin Hoogeland

Egodocumenten: nieuwe wegen en benaderingen / Arianne Baggerman en Rudolf Dekker (red.). Z.p.: Aksant, 2004. – 160 p. (Themanummer van *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 1 (2004) 4). ISBN 90-5260-153-4 Prijs: €15,-

De benaming 'egodocumenten' is in de afgelopen decennia in zwang geraakt als paraplueterm voor autobiografisch getinte teksten, dus niet alleen de 'klassieke' autobiografie maar ook brieven, memoires, dagboeken etc. *Egodocumenten* is tevens de titel van een door Arianne Baggerman en Rudolf Dekker geredigeerd themanummer van het *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*. Baggerman en Dekker, beiden verbonden aan de Rotterdamse Erasmus Uni-